

Jean FRÈRE

Ο ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ
ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Μετάφραση: Στέλλα Νικολούδη

Στούς στίχους πού έχουν σωθεί από τό ποίημα τοῦ Παρμενίδη¹, οἱ στίχοι 50 - 61, μέ τούς ὁποίους κλείνει τό ἀπόσπασμα 8, σημειώνουν μιά καμπή. Τό πρῶτο μέρος τοῦ ποιήματος εἶχε μιλήσει γιά τό ὄν (τό εὖν) (ἀποσπ. 8, στ. 19, στ. 32, στ. 35· ἤδη ἀποσπ. 4, στ. 2) καί τό ἀδύνατο τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ὀλοσχεροῦς Μή ὄντος (ἀποσπ. 8, στ. 7). Τό ὄν ἀποκαλύπτεται καθώς ἀναδύεται ὡς λόγος (φάσις) (ἀποσπ. 8, στ. 35), ὡς σκέψη (νόημα) (στ. 33 - 35), ὡς ἀλήθεια (ἀληθείη) (στ. 51). Παραμένει ὅμως ὁ Παρμενίδης σέ ἕναν καθαρό στοχασμό πάνω στό ὄν καί στά χαρακτηριστικά τοῦ ὄντος; Πολλοί στοχαστές, φιλόσοφοι ἢ ἱστορικοί τῆς φιλοσοφίας, ὑποστήριξαν, λανθασμένα, τήν ἄποψη αὐτή. Πραγματικά, αὐτό πού πρόκειται νά δείξουμε εἶναι ὅτι ὁ λόγος γιά τό ὄν δέν ἔχει νόημα παρά μόνον ὡς θεμέλιο ἑνός λόγου γιά τόν Κόσμο. Μετά τόν γεμάτο πίστη λόγο (λόγος πιστός) (ἀποσπ. 8, στ. 50· πρβλ. ἀποσπ. 1, στ. 30) πού ἀφοροῦσε τήν Ἀλήθεια ἢ τό ὄν, ὁ Παρμενίδης, δίχως νά ἀρκεστεῖ, ὅπως πολύ συχνά ἔχει πιστευθεῖ, στό νά καταγγεῖλει τίς ἀπατηλές γνῶμες τῶν θνητῶν, διατυπώνει μέ σαφήνεια κρίσεις (γνώμη) (ἀποσπ. 8, στ. 61) πού ἐπιτρέπουν νά γνωσθεῖ, στό μέτρο τοῦ

ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ 33/34 (1981), σελ. 87 - 96

Copyright © 1981 ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ, Ἀθήνα.

δυνατοῦ, ὁ Κόσμος. Ὁ Παρμενίδης, στό δεύτερο μέρος τοῦ ποιήματος, ἀπό τό ἀπόσπασμα 8, στ. 50 - 61, μέχρι τό ἀπόσπασμα 19, ἐπικρίνει μὲν σαφῶς ὀρισμένες λανθασμένες ἀντιλήψεις γιά τόν Κόσμο καί τό “Σύμπαν” (*πάν*) (ἀποσπ. 9, στ. 3), δέν παραλείπει ὅμως νά σκιαγραφήσει τή δική του ἀντίληψη γιά τόν Κόσμο.

Τό ὅτι τό σχέδιο τοῦ Παρμενίδη ἦταν νά μιλήσει ὄχι μόνο γιά τό ὄν ἀλλά καί γιά τόν Κόσμο, τό μαρτυροῦν κατ’ ἀρχάς, ἂν τούς ξαναδιαβάσει κανεῖς στό σύνολό τους, οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι ἑλληνες φιλόσοφοι.

Ἄς δοῦμε πρῶτα τόν Πλάτωνα. Βέβαια γιά τόν Πλάτωνα ὁ “βαθύς” Παρμενίδης (*Θεαίτητος*, 183E) εἶναι πάνω ἀπ’ ὅλα ὁ φιλόσοφος τῆς ἐνότητας τοῦ ὄντος (*Σοφιστής*, 237E, 242C, 244E). Ἀλλά ὁ Παρμενίδης γιά τόν Πλάτωνα εἶναι ἐπίσης ἕνας στοχαστής πού, ἀκολουθώντας τήν παράδοση τοῦ Ἡσίοδου, μίλησε γιά τή “γένεση” — λ.χ. γιά τή γένεση τοῦ θεοῦ Ἐρωτα. Δύο λόγοι τοῦ *Συμποσίου* ἀναφέρονται σ’ αὐτήν. Πρῶτα ὁ λόγος τοῦ Φαίδρου: “Ὅσο γιά τόν Παρμενίδη, νά τί λέει γιά τή γένεση: ὁ πρῶτος ἀπ’ ὅλους τούς θεούς πού ἀντίκρισε [ἢ Θεά] ἦταν ὁ Ἐρως”.² Ὑστερα, εἶναι ὁ λόγος τοῦ Ἀγάθωνα: “Δηλώνω ὅτι ὁ Ἐρως εἶναι ὁ νεότερος ἀπό τούς θεούς καί ὅτι ἡ νεότητά του εἶναι αἰώνια· καί ὅτι ἀντίθετα ὅλες αὐτές οἱ παλαιές ἔριδες, πού διηγοῦνται (*λέγουσιν*) γιά τούς θεούς ὁ Ἡσίοδος καί ὁ Παρμενίδης, ἀφοροῦν μᾶλλον τήν Ἀνάγκη καί ὄχι τόν Ἐρωτα, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ἀληθεύουν τά λόγια τους (*εἰ ἐκεῖνοι ἀληθῆ ἔλεγον*)”.³ Αὐτές οἱ δύο περικοπές τοῦ *Συμποσίου* μᾶς δείχνουν πῶς ὁ Παρμενίδης, στό δεύτερο μέρος τοῦ ποιήματος (πρβλ. τό ἀποσπ. 13 σχετικά μέ τόν Ἐρωτα), διατύπωνε ὄχι τίς γνώμες ἄλλων γιά τόν Κόσμο, ἀλλά αὐτό πού στόν ἴδιο φαινόταν οὐσιαστικό νά σκεφεῖ κανεῖς σχετικά μέ τόν Κόσμο καί τήν προέλευσή του.

Ἄρκετά χωρία τοῦ Ἀριστοτέλη ἀποτελοῦν μιᾶ δεύτερη ἐξίσου σαφῆ μαρτυρία, πού δείχνει ἕναν Παρμενίδη στοχαστή τοῦ Κόσμου. Στό βιβλίο Α, κεφάλαιο 4, τῶν *Μετὰ τὰ Φυσικά*, στό σημεῖο πού γίνεται ἀναφορά στους στοχαστές οἱ ὅποιοι, ὅπως ὁ Ἀναξαγόρας, θέτουν τόν νοῦν ταυτόχρονα ὡς αἴτιο τῆς ὁμορφιάς καί τῆς κίνησης τῶν ὄντων, ὁ Ἀριστοτέλης μέ τή σειρά του βάζει πλάι πλάι τόν Ἡσίοδο μέ τόν Παρμενίδη, ὡς στοχαστές πού ἔχουν θέσει τόν ἔρωτα ἢ τήν ἐπιθυμία ὡς ἀρχές τῶν ὄντων. Ὁ Ἀριστοτέλης παραθέτει ἐδῶ τούς στίχους 116 - 120 τῆς *Θεογονίας* τοῦ Ἡσίοδου:

Πρὶν ἀπ’ ὅλα ἔγινε τό Χάος,

Ὑστερα ἢ πλατύστηθη Γῆ,

Καί ὁ Ἐρωτας πού λάμπει ἀνάμεσα σ’ ὅλους τούς ἀθανάτους.⁴

Παράλληλα, ὁ Ἀριστοτέλης παραθέτει τό στίχο τοῦ Παρμενίδη πού περιέχεται στό *Συμπόσιο* τοῦ Πλάτωνα, στό 178β, καί ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ τό ἀπό-

σπασμα 13 τοῦ ποιήματος τοῦ Παρμενίδη.⁵ Μαζί μ' αὐτό τό κείμενο πάνω στή γέννηση τοῦ Ἔρωτα καί στή γέννηση ὅλων τῶν πραγμάτων ἀπό τόν Ἔρωτα, καί ἄλλα χωρία τοῦ βιβλίου Α τῶν *Μετὰ τὰ Φυσικά* δείχνουν ἀκόμα πῶς ὁ Παρμενίδης, στό δεύτερο μέρος τοῦ ποιήματός του, ἀφοῦ εἶχε μιλήσει γιά τήν ἐνότητα τοῦ ὄντος, δεχόταν ἕναν δυῖσμό αἰτίων σάν βάση γιά τήν κατανόηση τοῦ κόσμου. “Ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού κηρύσσουν τήν ἐνότητα τοῦ Σύμπαντος, κανένας δέν ἔφτασε στή σύλληψη τοῦ [ποιητικοῦ] αἰτίου, ἐκτός ἴσως ἀπό τόν Παρμενίδη, ἀλλά καί αὐτός στό μέτρο πού δέχεται πῶς δέν ὑπάρχει μόνο ἕνα αἶτιο ἀλλά, κατά μία ὀρισμένη ἐννοια, δύο.” Καί ὁ Ἀριστοτέλης ἐπισημαίνει πῶς, γιά τούς φιλοσόφους πού δέχονται παραπάνω ἀπό ἕνα στοιχεῖο, ὅπως τό θερμό καί τό ψυχρό ἢ τό πῦρ καί τή γῆ, εἶναι εὐκόλο νά ἀποδώσουν στό Πῦρ τήν “κινητική φύση” καί στή Γῆ τήν “ἀντιτιθέμενη παθητικότητα”.⁶ Σ' ἕνα ἄλλο χωρίο τοῦ βιβλίου Α, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανέρχεται σ' αὐτόν τόν δυῖσμό τῶν αἰτίων γύρω ἀπό τόν ὁποῖο κινεῖται ἡ κοσμολογία τοῦ Παρμενίδη. “Πεπεισμένος ὅτι, ἔξω ἀπό τό ὄν, τό μή ὄν δέν ὑπάρχει, ὁ Παρμενίδης πιστεύει ὅτι κατανάγκη μόνο ἕνα πράγμα ὑπάρχει, δηλαδή τό ἴδιο τό ὄν . . . ἀλλά ἀναγκασμένος νά συμμορφωθεῖ μέ τά γεγονότα (*ἀκολουθεῖν τοῖς φαινομένοις*), νά παραδεχτεῖ ταυτόχρονα τή λογική ἐνότητα καί τήν αἰσθητή πολλαπλότητα (*πλείω κατά τήν αἴσθησιν*), ὁ Παρμενίδης καταλήγει νά θέσει δύο αἶτια, δύο ἀρχές (*δύο τὰς αἰτίας τίθησι*): τό Θερμό καί τό Ψυχρό.”⁷ Ἔτσι, ὁ Παρμενίδης, κατά τόν Ἀριστοτέλη, δέν ὑπῆρξε μόνον ὁ στοχαστής τοῦ ἐνός ὄντος. Ὑπῆρξε ἐξίσου στοχαστής τῆς γένεσης, τῆς πολλαπλότητας, καί εἰδικότερα ὁ στοχαστής τοῦ Ἔρωτα καί τῆς Ἐπιθυμίας.

Μετά τή μαρτυρία τῶν φιλοσόφων τοῦ 4ου αἰῶνα, ἄς ἔρθουμε στή μαρτυρία τῶν μεταγενέστερων ἐλλήνων σχολιαστῶν. Καί αὐτοί ἐπισήμαναν τή διπλή φύση τῆς ἔρευνας τοῦ Παρμενίδη, καί ἔδειξαν πῶς ὁ στοχαστής τοῦ ὄντος ὑπῆρξε ἐπίσης καί στοχαστής τοῦ Κόσμου. Ἄς δοῦμε στά *Ἡθικά* τοῦ Πλουτάρχου, τό *Πρὸς Κωλώτην*⁸. Ὁ Παρμενίδης, σύμφωνα μέ τόν Πλούταρχο, ἀντίθετα μέ ὅσα βεβαίωσε ὁ Κωλώτης⁹, δέν καταργεῖ οὔτε τό Πῦρ οὔτε τό ὕδωρ, οὔτε τίς πόλεις πού βρίσκονται στήν Εὐρώπη καί στήν Ἀσία. Ὁ Παρμενίδης μάλιστα “συντάσσει τήν τάξη τοῦ κόσμου” (*διάκοσμον πεποίηται*) καί, ἀναμειγνύοντας ὡς Στοιχεῖα τὸ λαμπρὸν καί τὸ σκοτεινόν, συγκροτεῖ ξεκινώντας ἀπ' αὐτά καί διαμέσου αὐτῶν “ὅλα τά φαινόμενα” (*τὰ φαινόμενα πάντα*). Ὁ Παρμενίδης “εἶπε πολλά” (*εἶρηκε πολλά*) σχετικά μέ τή Γῆ, τόν Οὐρανό, τόν ἥλιο, τή Σελήνη, τούς Ἀστέρες· ὁ Παρμενίδης ἀφηγήθηκε τήν γένεσιν τῶν ἀνθρώπων. ὄντας ἀρχαῖος στοχαστής τῆς Φύσης, ἀλλά καί στοχαστής πρωτότυπος, δέν ἄφησε ἔξω ἀπό τή σκέψη του “τίποτε ἀπό τά σημαντικά”. Πρὶν ἀκόμη ἀπό τόν Σωκράτη καί τόν Πλάτωνα, διέκρινε ὅτι ἡ Φύση περιλαμβάνει κάτι *δοξαστὸν* καί

κάτι νοητόν. Αυτό τό όποίο συλλαμβάνεται από τήν δόξαν είναι άσταθές καί άπατηλό (*ἀβέβαιον καί πλανητόν*), είναι ό χώρος τής αύξησης καί τής φθορᾶς, είναι αυτό πού διαφέρει ανάλογα μέ τά διάφορα πρόσωπα καί δέν είναι ποτέ τό ίδιο γιά τό ίδιο πρόσωπο, πράγμα πού όφείλεται στήν *αἴσθησιν* τό νοητό αντίθετα έχει ως αντικείμενο τό *ούλομελές*, τό *ατραμές*, τό *αγένητον*.¹⁰ Ό λόγος γιά τό "Ον τό δηλώνει ως ένα· αλλά δέν είναι μέ κανέναν τρόπο "ή κατάργηση τών πολλαπλῶν καί αἰσθητῶν πραγμάτων", αλλά "κατάδειξη τής διαφορᾶς τους σέ σχέση μέ τό νοητό".¹¹ Έτσι σύμφωνα μέ τόν Πλούταρχο, ό Παρμενίδης προσανατολίζει τό στοχασμό του καί πρός τόν Κόσμο καί πρός τό "Ον.

Άς έρθουμε τέλος καί στή μαρτυρία εκείνου, χάρη στόν όποίο μᾶς είναι γνωστά πολλά τμήματα τοῦ ποιήματος τοῦ Παρμενίδη, δηλαδή στή μαρτυρία τοῦ Σιμπλίκιου στά σχόλιά του στόν Ἀριστοτέλη.¹² Σ' ένα από τά χωρία τοῦ *Υπομνήματος εἰς τὰ Φυσικά*, στό όποίο ό Σιμπλίκιος παραθέτει τό τελευταῖο τμήμα τοῦ ἀποσπάσματος 8, ἐκεῖ όπου ό Παρμενίδης ἀρχίζει νά μιλάει γιά τόν Κόσμο, ό Σιμπλίκιος ἐπιμένει στήν "ἀψευδή" φύση τοῦ παρμενίδειου λόγου σχετικά μέ τόν Κόσμο. Ό Σιμπλίκιος (*Φυσικά*, σ. 38 - 39) ἀναφέρεται στόν Ἀλέξανδρο: κατ' αὐτόν "σύμφωνα μέ τήν ἀποψη τῶν πολλῶν καί σύμφωνα μέ τά φαινόμενα", ό Παρμενίδης, μιλώντας ως Φυσικός, δέν ὑποστήριζε πιά ὅτι τό "Ον είναι ένα, οὔτε ὅτι είναι ἀγένητο, αλλά ἔθετε (*ὑπέθετο*) τό Πῦρ καί τή Γῆ ως ἀρχάς τῶν γινομένων, θέτοντας (*ὑποτιθείς*) ἀπό τή μία μεριά τή Γῆ ως ὕλη, καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά τό Πῦρ ως ποιητικό αἶτιο· καί, κατά τόν Ἀλέξανδρο, ό Παρμενίδης ὀνομάζει τό Πῦρ φῶς καί τή Γῆ σκότος. Έτσι, ἔχοντας ἀναφέρει τά λόγια αὐτά τοῦ Ἀλέξανδρου, ό Σιμπλίκιος σχολιάζει μέ τόν ἀκόλουθο τρόπο: "Αν ό Ἀλέξανδρος, ἀκολουθώντας τή γνώμη τῶν πολλῶν καί τά φαινόμενα, ἀντιλήφθηκε ὅτι ό Παρμενίδης ὀνομάζει *δοξαστόν τό αἰσθητόν*, σωστά πιστεύει"· αλλά προσθέτει ό Σιμπλίκιος: "ἄν ό Ἀλέξανδρος θεωρεῖ τούς λόγους αὐτούς ψευδεῖς σέ κάθε τους σημεῖο (*ψευδεῖς πάντη*) καί ἄν θεωρεῖ ὅτι ψευδῶς λέγεται ὅτι τό Φῶς ἢ τό Πῦρ είναι τά ποιητικά αἶτια, τότε ό Ἀλέξανδρος κάνει λάθος (*οὐ καλῶς οἶεται*)".¹³ Ό Σιμπλίκιος παραθέτει τότε τό ἀπόσπασμα 8, στ. 50 ἔως 61, σχετικά μέ τίς δύο ρίζες τοῦ Κόσμου, ὕστερα τό ἀπόσπασμα 12, στ. 1 ἔως 3 σχετικά μέ τούς δακτυλίους τοῦ Πυρός πού σχηματίζουν τόν Οὐρανό, καί τέλος τό ἀπόσπασμα 13 ὅπου ό Ἔρως ἀναφέρεται ως *πρώτιστος θεῶν*· ό Σιμπλίκιος προσθέτει ἀκόμη μερικές ἐνδείξεις πού ἀφοροῦν τήν παλιγγενεσία τῶν ψυχῶν ἀνάμεσα στό *αἰδές* καί τό *ἐμφανές* (σ. 39, στ. 14 - 20). Τά σχόλια αὐτά σχετικά μέ τόν Κόσμο κατά Παρμενίδη τοῦ φαίνονται ἀναγκαῖα, "ἐξαιτίας τής τρέχουσας ἄγνοιας τῶν ἀρχαίων κειμένων" (δ.π., στ. 21 - 22). Έτσι γιά τόν Σιμπλίκιο τό νά ἀποσπασθεῖ κανεῖς ἀπό τή λήθη τοῦ "Οντος δέν πρέπει νά ὀδηγεῖ στή λήθη τοῦ Κόσμου.

Μέ βάση ὅλα αὐτά, μπορεῖ νά ἐκτιμήσει κανεῖς μέχρι ποιοῦ σημείου οἱ σύγχρονοι σχολιαστές ἔχουν παρανοήσει τό νόημα τῶν ἀποσπασμάτων πού ἀποτελοῦν τό δεύτερο μέρος τοῦ ποιήματος. Οἱ ἀναλύσεις τοῦ L. Robin¹⁴ δέν ἀποτελοῦν παρά ἓνα μόνο παράδειγμα ἀνάμεσα σέ πολλά ἄλλα. Γιά τόν L. Robin, μέ τό νά περάσει κανεῖς στίς γνώμες τῶν θνητῶν, ἐγκαταλείπει μία φυσική τοῦ νοητοῦ γιά μία φυσική τοῦ αἰσθητοῦ, δηλαδή μία φυσική “πού δέν περιλαμβάνει λογικούς προσδιορισμούς”. “Αὐτόν τόν λαθεμένο δρόμο, ἂν πρέπει κανεῖς νά τόν ἀποφύγει, θά πρέπει ἐπίσης νά τόν γνωρίσει προληπτικά.” Βέβαια, ὁ Robin ἔχει πλήρη ἐπίγνωση τοῦ ὅτι ἡ φυσική θεωρία ἐκτίθεται “μέ διεξοδικό τρόπο”. Ὡστόσο δέν βλέπει σ’ αὐτήν παρά σκέψεις πού ἀνήκουν σέ ἄλλους. Ἀναμφίβολα “εἶναι πιθανό ὅτι ὁ Παρμενίδης ἐξέθεσε συγκεκριμένες γνώμες ἄλλων”: ἴσως νά ἐπρόκειτο γιά τίς γνώμες τῶν ἰδίων τῶν Πυθαγορείων¹⁵, τῶν ὁποίων θά γνωρίζαμε ἔτσι τή φυσική θεωρία γιά τήν ὁποία τόσο λίγα γνωρίζουμε· ἴσως νά ἐπρόκειτο ὅμως καί γιά ἓνα εἶδος πρόιμης δοξογραφίας ἢ ἀκόμη καί γιά παράρτημα τῆς διδασκαλίας τῆς ἴδιας του τῆς θεωρίας¹⁶: πράγμα πού θά ἐξηγοῦσε τήν παρουσία τῶν “χαρακτηριστικῶν ἀπόηχων” τῶν θεωριῶν τοῦ Ἀναξίμανδρου καί τοῦ Ἀναξίμενη καί τήν ἀπουσία “ὀρισμένων χαρακτηριστικά πυθαγόρειων δογμάτων”.

Οἱ ἀναλύσεις αὐτές τοῦ L. Robin ἔχουν ὥστόσο τό μειονέκτημα ὅτι λησμονοῦν τό θεμελιώδες ἔργο τοῦ K. Reinhardt πάνω στόν Παρμενίδη.¹⁷ Ἡ πρωτοτυπία τοῦ Reinhardt ἦταν ὅτι δέν δικαιώνει καμιά ἀπό τίς ἀντικρουόμενες κριτικές ἐρμηνεῖες πού ἀφοροῦν τό δεύτερο μέρος τοῦ ποιήματος. Γιατί τά λόγια τῆς Δόξης δέν πρέπει νά τά ἐκλάβει κανεῖς οὔτε μέ τήν ἔννοια ὅτι ἀποτελοῦν μία ὑποθετική ἀνάπτυξη, ὅπως πίστευε ὁ Gomperz¹⁸, οὔτε μέ τήν ἔννοια ὅτι ἀσκοῦν μία πολεμική. Ἔτσι, τό τέλος τοῦ ἀποσπάσματος 1 θά ἔπρεπε νά ἀντιμετωπιστεῖ ὅπως ἔκαναν, μετά τόν Reinhardt, πρῶτα ὁ Heidegger¹⁹ καί μετά ὁ J. Beaufret, στήν εἰσαγωγή καί στή μετάφρασή του τοῦ ποιήματος τοῦ Παρμενίδη²⁰. Ὄταν ὁ Παρμενίδης μιλάει γιά τήν ἀνάγκη νά μελετήσῃ τὰ δοκοῦντα (ἀπόσπασμα 1, στ. 31), δέν μιλάει γιά τίς λανθασμένες γνώμες τῶν θνητῶν (δόξαι) (ὁ.π., στ. 30), ἀλλά γιά τήν πολύχρωμη ποικιλία τῶν πραγματικοτήτων στό μέτρο πού θεμελιώνονται στό Ὄν καί ἀποτελοῦν ἀντικείμενα τῆς ὀρθῆς δόξης. Τά δοκοῦντα, λέει ὁ J. Beaufret, εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό ἀπλά φαινόμενα — ὅπως εἶναι ἀργότερα στόν Πλάτωνα — : “Εἶναι τά ἴδια τά πράγματα” (ὁ.π., στ. 33). Σ’ αὐτήν τήν κατεύθυνση, ὁ Heidegger πρόσφερε ὅλο τό βάθος τῆς σκέψης του στίς ἀναλύσεις τοῦ Reinhardt: “Ὁ K. Reinhardt γιά πρώτη φορά συνέλαβε καί ἔλυσε τό τόσο πολυσυζητημένο πρόβλημα τῶν δύο μερῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ ποιήματος τοῦ Παρμενίδη, μολονότι δέν δείχνει ἐκδηλα τό ὄντολογικό θεμέλιο πού προϋποθέτει ἡ σύνδεση

τῆς ἀληθείας μέ τήν δόξαν, οὔτε τήν ἀναγκαιότητα αὐτοῦ τοῦ θεμελίου".²¹

Ἐπίσης ὁ ἴδιος ὁ Παρμενίδης, στό Σχέδιο τοῦ ποιήματος πού περιέχεται στό τέλος τοῦ ἀποσπάσματος 1, μᾶς ὑποδηλώνει αὐτό τό ὁποῖο εἶχαν διακρίνει πολύ καλά ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλούταρχος καί ὁ Σιμπλικίος, καί τό ὁποῖο ἐπρόκειτο νά συσκοτίσουν οἱ σχολιαστές τοῦ 19ου αἰώνα. Τό δεύτερο μέρος τοῦ ποιήματος, ἡ μελέτη τοῦ Κόσμου, συγκροτεῖται καί θεμελιώνεται μέ βάση τό πρῶτο μέρος, τή μελέτη τοῦ ὄντος. Μιά θετική Κοσμολογία ἀπορρέει ἀπό τήν ὄντολογία. Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σέ τρεῖς, ἀντί γιά τέσσερις, δρόμους. Ὁ πρῶτος συνίσταται στό νά συλλάβει κανεῖς τήν Ἀλήθεια καί τό ὄν, ὁ δεύτερος στό νά κρίνει τίς γνώμες (δόξαι) τῶν θνητῶν σχετικά μέ τό ὄν, ὁ τρίτος στό νά κρίνει τίς γνώμες τῶν θνητῶν σχετικά μέ τά δοκῶντα, ὁ τέταρτος στό νά διατυπώσει τή θεμελιωμένη Λόξαν πού περιβάλλει τό γίγνεσθαι, μέ ἄλλα λόγια τόν Κόσμο. Αὐτό εἶναι τό νόημα τῶν στίχων 28 - 32 τοῦ ἀποσπάσματος 1:

“Πρέπει νά τά γνωρίσεις ὅλα, τήν ἄτρομη καρδιά τῆς ὀλοστρόγγυλης Ἀλήθειας, ἀλλά καί τίς γνώμες τῶν θνητῶν στίς ὁποῖες ὄν μπορεῖς νά ἐμπιστευτεῖς ὅτι ὑπάρχει ἀλήθεια. Μάθε ὅμως ἀκόμη πῶς ἡ σεβαστή-ποικιλία-αὐτοῦ-πού-φαίνεται (τά δοκῶντα) θά πρεπε νά ἀποτελέσει μιᾶ παρουσία ἄξια νά γίνει ἀποδεκτή (δοκίμως εἶναι), ἀπλώνοντας τήν κυριαρχία της σέ ὅλα τά πράγματα”.²²

Αὐτές οἱ προκαταρκτικές ἀναλύσεις σχετικά μέ τή διάταξη τοῦ ποιήματος καί τή θετική καί διόλου κριτική στάση τῶν στοχασμῶν τοῦ Παρμενίδη σχετικά μέ τόν Κόσμο θά μᾶς ἐπιτρέψουν νά διαβάσουμε μέ περισσότερο συνεπή τρόπο ὀρισμένα διαφοροῦμενα χωρία τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ ποιήματος.

Στό ἀπόσπασμα 8, στ. 50 ἕως 52, διαβάζουμε:

*Ἐν τῷ σοι πάῳ πιστόν λόγον ἠδὲ νόημα
ἀμφὶς ἀληθείης· δόξας δ' ἀπὸ τοῦδε βροτείας
μάνθανε κόσμον ἐμῶν ἐπέων ἀπατηλῶν ἀζούων.*

Ἐδῶ ὅλες οἱ μεταφράσεις στίς βασικές τους γραμμές συμπίπτουν: “Ἐδῶ σοῦ τελειώνω τόν ἀξιόπιστο λόγο μου καί τό στοχασμό μου σχετικά μέ τήν ἀλήθεια· ἀπό τώρα καί στό ἐξῆς μάθε τίς γνώμες τῶν θνητῶν παρακολουθώντας τήν ἀπατηλή τάξη τῶν λόγων μου”.²³

Σχετικά μέ τό “τήν ἀπατηλή τάξη τῶν λόγων μου” (στ. 52), ὁ Tagán²⁴ χρησιμοποιεῖ τίς ἴδιες ἀναφορές μέ ἐκεῖνες τοῦ Diels (ὁ.π., σ. 92): ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Σόλωνα, ἓνα ὀρφικό ἀπόσπασμα τό ὁποῖο παρθεύεται ὁ Πλάτων στόν *Φίληβο* (66C), ἓνα στίχο τοῦ Ἐμπεδοκλή (ἀπόσπασμα 17, στ. 26). Ἀλλά ἡ πραγματική δυσκολία τοῦ στίχου καί τοῦ νοήματος τοῦ χωρίου ὄν βρή-

σκεται διόλου σ' αὐτό τό σημεῖο τοῦ στίχου. Ἡ πραγματική δυσκολία βρίσκεται στό νόημα τῆς λέξης *κόσμος* στό στίχο 52, ἄν συσχετίσει κανεῖς τό στίχο αὐτό μέ τούς στίχους μέ τούς ὁποίους καταλήγει ἡ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος, καί εἰδικότερα μέ τό στίχο 60, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει τόν ὄρο *διάκοσμος*. Φαίνεται ἀπαράδεκτο, τόσο γλωσσολογικά ὅσο καί φιλοσοφικά, τό νά μή συνδέσει κανεῖς τόν *κόσμον* μέ τόν *διάκοσμον*.

Ἄν τό κάνουμε αὐτό, προκύπτει μιᾶ ἐντελῶς ἄλλη ἀνάγνωση τῶν στίχων 51 - 52, μιᾶ ἀνάγνωση ἀπείρως ἱκανοποιητικότερη γιά τήν κατανόηση τῆς παρμενίδειας ἀντίληψης γιά τόν Κόσμο.

Θά πρέπει πρῶτον οἱ λέξεις *μάνθανε κόσμον* νά διαβαστοῦν μαζί: “μάθε τόν κόσμο” (στ. 52).

Ἄπό τήν ἄλλη πλευρά θά πρέπει νά ἐννοήσουμε μετά τό ἐπίθετο *ἀπατηλόν* τό οὐσιαστικό *λόγον*. Ἀπέναντι στόν *πιστόν λόγον* (στ. 50), ὑπάρχει ἕνας *ἀπατηλός λόγος* (στ. 52).

Τέλος θά πρέπει, διαβάζοντας τό *δόξας βροτείας* ὡς αἰτιατική τῆς ἀναφορᾶς, νά καταλάβουμε ὅτι ἀκριβῶς “σέ σχέση μέ τίς γνῶμες τῶν θνητῶν” ἐπιθυμεῖ ὁ Παρμενίδης νά διατυπώσει ἕνα λόγο γιά τόν κόσμο πού μέ κανέναν τρόπο δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἐσφαλμένος καί πού δέν ἀποκλείει μερικές πιθανότητες προσεγγιστικῆς ἀκρίβειας· ἕναν προσεγγιστικό λόγο (*ἀπατηλός*), ὅπως περίπου θά μιλήσει ἀργότερα ὁ Πλάτων γιά τήν *ὀρθήν δόξαν* τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ἢ ὁ Bachelard γιά μιᾶ “προσεγγιστική γνώση” τῶν φαινομένων.

Μέ βάση αὐτές τίς πρῶτες γλωσσολογικές καί φιλοσοφικές παρατηρήσεις, μιᾶ περισσότερο συνεπῆς μετάφραση τοῦ θεμελιώδους αὐτοῦ χωρίου θά ἦταν ἡ ἀκόλουθη:

“Ἐδῶ σοῦ τελειώνω τόν ἀξιόπιστο λόγο μου καί τό στοχασμό μου σχετικά μέ τήν Ἀλήθεια. Ἀπό δῶ καί στό ἐξῆς, καί ὅσον ἀφορᾶ τίς γνῶμες τῶν θνητῶν, μάθε τήν Τάξη τοῦ Κόσμου ἀκούγοντας μέσα ἀπό τά λόγια μου ἕνα Λόγο πού εἶναι δυνατόν νά ἀπατήσει.”

Ἔτσι, αὐτή ἡ “τάξη τοῦ κόσμου” (*κόσμος*) (στ. 52) ἀποτελεῖ προεἰκασμα τῆς “ἀνάπτυξης τῆς τάξης τοῦ κόσμου” (*διάκοσμος*) τήν ὁποία ἀναφέρει ὁ στίχος 60 τονίζοντας τόν ὑψηλό βαθμό ἀληθοφάνειας πού τή διακρίνει (*ἔοικότα*) (στ. 60), τονίζοντας δηλαδή τό χαρακτήρα τῆς οἰο νεῖ-προφάνειας, τῆς οἰο νεῖ-βεβαιότητας, τῆς οἰο νεῖ-σταθερότητας. Αὐτή τήν “τάξη τοῦ κόσμου” (*κόσμος*), καθώς καί τήν “ἀνάπτυξη τῆς τάξης τοῦ κόσμου” (*διάκοσμος*), ὁ Παρμενίδης δέν τήν ὑποθέτει ἀπλῶς. Τή θέτει. Τή βλέπει. “Σοῦ τήν ἀποκαλύπτω” (*φατίζω*) λέει ὁ στίχος 60, ξαναβρίσκοντας, ὅσον ἀφορᾶ τόν Κόσμο, σχεδόν τόν ἴδιο τύπο ἀποκάλυψης πού εἶχε δεχτεῖ πῶς πάνω σέ σχέση μέ τό ὄν, τό ἐόν, τό ὁποῖο εἶναι *πεφατισμένον* (στ. 35).

Τό ὅτι πρόκειται γιά μιá σταθερή γνώση, ἀφοῦ εἶναι θεμελιωμένη στό ὄν, γίνεται προφανές ἀπό πολλές ἐκφράσεις στό ἀποσπάσματα 8 ἕως 19. “Γιά νά μή σέ ξεπεράσει ποτέ ἡ κρίση (γνώμη) τῶν θνητῶν” (ἀποσπ. 8, στ. 61). “Θά γνωρίσεις (εἶση) τή φωτεινή ἔκταση τοῦ Αἰθέρα. . ., θά γνωρίσεις (εἰδήσεις) ἐπίσης τόν Οὐρανό πού περιβάλλει τά πάντα” (ἀποσπ. 10, στ. 1· στ. 5). Καί τό ἀπόσπασμα μέ τό ὁποῖο κλείνει τό ποίημα, τό ἀπόσπασμα 19, δέν εἶναι λιγότερο καταφατικό, ἀφοῦ λέει ὅτι “σύμφωνα μέ τήν δόξαν” ἀντιλαμβάνεται κανεῖς πῶς προέκυψαν τά πράγματα (ἔφυ) καί εἶναι τώρα (νῦν ἔασι).

Ἔτσι ὁ κοσμολογικός δυῖσμός Φῶς-Νύχτα δέν ἀποτελεῖ πλανημένη γνώμη τῶν θνητῶν. Εἶναι ἐκλογίκευση τοῦ γίνεσθαι μέ βάση δύο αἰώνιες ἀρχές, οἱ ὁποῖες θεμελιώνονται στήν ἐνότητα τοῦ ὄντος. Ἡ θεμελιωμένη δόξα δέν εἶναι τό ἴδιο μέ τίς πλανερές δόξαι. Ὁ ἀπατηλός λόγος δέν εἶναι διόλου ψευδής λόγος, καί ἡ ἀπάτη δέν εἶναι ψεῦδος. Ὁ Σιμπλίκιος, πού προσπαθοῦσε νά ἀποσπάσει τό βαθύτερο νόημα τοῦ ἀπατηλός (λόγος), τό εἶχε διακρίνει σωστά. Στό ὑπόμνημά του στό *Φυσικά*, ὁ Σιμπλίκιος ἔδειχνε πραγματι ὅτι ὁ δοξαστός καί ἀπατηλός λόγος συγκροτοῦνται μέ βάση τήν Ἀλήθειαν.²⁵

Κατά τά ἄλλα, τό δεύτερο μέρος τοῦ ποιήματος βρίσκεται σέ ἀρμονία μέ τό πρῶτο. Πράγματι, στό πρῶτο μέρος ὁ Παρμενίδης ἐπανατοποθετεῖ ἤδη τόν Κόσμο σέ σχέση μέ τό ὄν. Στό ἀπόσπασμα 4, ὁ κόσμος δέν πρέπει νά νοηθεῖ μόνο ὡς τάξη ἀλλά ἤδη ὡς τάξη τοῦ κόσμου. Ἡ σκέψη δέν πρέπει νά διαλύει τή συνάφεια τοῦ ὄντος πρὸς τό ὄν “οὔτε ἔτσι ὥστε νά τό ἀφήσει νά διαμελιστεῖ μέσα σ’ ἓνα γενικό σκόρπισμα σέ σχέση μέ τήν τάξη τοῦ κόσμου, οὔτε ἔτσι ὥστε νά ἀνασυνταχθεῖ ἐκ τῶν ἔξω”. Ἔτσι ὁ Παρμενίδης θεωρεῖ ἐδῶ τό ὄν στή σχέση του μέ τό Σύμπαν, δηλαδή ἤδη στή σχέση του μέ τή διάταξη τοῦ κόσμου.

Ὁ Nietzsche εἶχε λάθος νά λυπᾶται πού δέν ἔβρισκε στόν Παρμενίδη παρά ἓνα στοχασμό πάνω στό ὄν, στοχασμό πού ξεχνοῦσε τό λαμπύρισμα καί τήν τάξη τοῦ κόσμου.²⁶ Στοχαστής τῆς ἐνότητας τοῦ ὄντος, ὁ Παρμενίδης ὑπῆρξε ἐπίσης στοχαστής τοῦ κόσμου, στό μέτρο πού τό γίνεσθαι βρίσκει ἀκριβῶς τό θεμέλιό του στό ὄν. Τά πράγματα πού γίνονται, ἀπέχουν πολύ ἀπό τό νά εἶναι μόνο φαινόμενα, εἶναι πραγματικά. Τά πάντα “εἶναι πλήρη” (πλέον ἐστί) Φωτός καί Νυκτός χωρίς Φῶς (ἀποσπ. 9, στ. 3). Δύο φυσικές ἀρχές, δύο μορφάι (ἀποσπ. 8, στ. 53), ἔχουν δίκαια τεθεῖ μᾶλλον παρά ὑποτεθεῖ ἀπό μερικούς θνητούς (κατέθεντο, ἔθεντο) (ἀποσπ. 8, στ. 53, στ. 55)· μαζί μέ τόν Ἔρωτα (ἀποσπ. 13), οἱ ἀρχές αὐτές συνιστοῦν τήν πραγματική δομή τῶν γιγνομένων πραγμάτων²⁷, τή δομή ὄλων τῶν “ὄντων” (ἀπεόντα, παρεόντα) (ἀποσπ. 4, στ. 1)· ἡ αἰωνιότητά τους καί ἡ ταυτότητα πρὸς τόν

ἑαυτοὺς (ἕωντῶ πάντοσε τωῦτόν) (ἀποσπ. 8, στ. 57) συνιστοῦν, στό ἐπίπεδο τῆς πολλαπλότητας τοῦ γίνεσθαι, τή λάμψη τῆς μιᾶς, αἰώνιας, ταυτόσημης πρὸς τόν ἑαυτό της ἀρχῆς. Ἔτσι, μετά τόν πιστόν λόγον, ἔρχεται ὁ ἀπατηλὸς λόγος: ὁ λόγος πού μπορεῖ νὰ ἀπατήσει εἶναι, ὄντας θεμελιωμένος στό ὄν, λόγος πού δέν ἀπατᾶ διόλου. Εἶναι, σίγουρα, λειψή γνώση, γνώση ἀτελής, γιατί εἶναι γνώση διαφορετική ἀπό τήν καθαρὴ γνώση τοῦ ἀγενήτου, εἶναι ὥστόσο γνώση ἢ ὁποῖα, στηριγμένη πάνω στήν κρίση (γνώμη) καί στίς γνώμες (δόξαι) ὀρισμένων θνητῶν (Ἀναξίμανδρος, Ἀναξίμενης, Πυθαγόρειοι), παραμερίζει τίς πλάνες (ἀποσπ. 8, στ. 54) γιά νὰ ἀποσπάσει μία οὐσιαστική ἀποκάλυψη γιά τόν κόσμον (φατίζω) (στ. 60), μία σταθερὴ δόξα (ἀποσπ. 19, στ. 1), μία σταθερὴ κρίση (γνώμη) (ἀποσπ. 8, σ. 61). Ἡ γνώση βέβαια παραμένει ἐδῶ στό ἐπίπεδο τῆς ἀληθοφάνειας (διάκοσμον εὐοικότα) (ἀποσπ. 8, στ. 60), ἀλλά μιᾶς στέρεης ἀληθοφάνειας.

Σημειώσεις

1. Diels-Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 17η ἔκδ. 1974, 28 B, σ. 227 κ.έ.
2. Πλάτωνος, *Συμπόσιον*, 178B
3. Ὁ.π., 195C.
4. Ἡσιόδου, *Θεογονία*, 116 - 120.
5. Ἀριστοτέλους, *Μετὰ τὰ Φυσικά*, A, 4, 984^b 26.
6. Ὁ.π., A, 3, 984^b.
7. Ὁ.π., A, 5, 986^b 31 - 34.
8. Πλουτάρχου, *Ἠθικά*, Cambridge, Loeb, 1967, τόμ. XIV, σ. 190 κ.έ.
9. Πλουτάρχου, *Πρὸς Κωλώτην*, 1114 B-C.
10. Ὁ.π., 1114 B-C· πρβλ. Παρμενίδη, ἀπ. 8, στ. 4.
11. Ὁ.π., 1114 E-F· δῆλωσις αὐτῶν τῆς πρὸς τὸ νοητὸν διαφορᾶς.
12. *Simplicii in Aristotelis Physicorum libros quattuor priores Commentaria*, ἔκδ. H. Diels, Berlin, 1882. *Simplicii in Aristotelis de Caelo Commentaria*, ἔκδ. I. L. Heiberg, Berlin, 1894.
13. Σιμπλικίου, *Εἰς Φυσικά*, σ. 38, στ. 18 - 28.
14. L. Robin, *La pensée grecque*, Paris, Renaissance du livre, 1923, σ. 106 - 107.
15. P. Tannery, *Pour l'histoire de la science hellène*, Paris, 1887, σ. 225 κ.έ.· J. Burnet, *L'aurore de la philosophie grecque*, μτφρ. A. Reymond, Paris, 1919.

16. H. Diels, *Parmenides Lehrgedicht*, Berlin, 1897.
17. K. Reinhardt, *Parmenides und die Geschichte der Griechischen Philosophie*, Bonn, 1916.
18. Th. Gomperz, *Penseurs de la Grèce*, Paris, 1904, σ. 217: “Αν ἀπέρριπτε τήν ἀντίληψη διά τῶν αἰσθήσεων ὡς ἀπατηλή, δέν τήν ἔδιωχνε ὡστόσο ἀπό τόν κόσμο.”
19. M. Heidegger, *Sein und Zeit*.
20. J. Beaufret, *Le Poème de Parménide*, Paris, P.U.F., 1955, σ. 21 - 7.
21. *Sein und Zeit*, σ. 223, σημ. 1.
22. Ἀκολουθῶ μέ ἀρκετές τροποποιήσεις τή μετάφραση τοῦ J. Beaufret.
23. Diels· Diels-Kranz· Tarán κλπ.
24. L. Tarán, *Parmenides*, Princeton, 1965, σ. 221, σημ. 50.
25. Σιμπλικίου, *Εἰς Φυσικά*, 1, 2, 184^b 5, σ. 39, στ. 10 - 12:
 δοξαστὸν οὖν καὶ ἀπατηλὸν τοῦτον καλεῖ τὸν λόγον οὐχ ὡς ψευδῆ ἀπλῶς, ἀλλ’ ὡς ἀπὸ τῆς νοητῆς ἀληθείας εἰς τὸ φαινόμενον καὶ δοκοῦν τὸ αἰσθητὸν ἐκπεπτωκότα.
 “Ὄνομάζει λοιπὸν τὸν λόγο αὐτὸ ἀντικείμενο τῆς δόξας καὶ ἱκανὸ νὰ ἀπατᾶ, ὄχι ὅμως μέ τὴν ἔννοια ὅτι εἶναι ἀπλῶς λανθασμένος ἀλλὰ μέ τὴν ἔννοια ὅτι ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ τῆ νοητῆ ἀλήθεια σ’ αὐτὸ τὸ ὅποιο φαίνεται καὶ ἐμφανίζεται σέ σχέση μέ τὸ αἰσθητό”.
26. Nietzsche, *La naissance de la philosophie à l'époque de la tragédie*, Paris, Gallimard, Idées, 1938, μτφρ. J. Bianquis, κεφ. 9 ὡς 11. “Ἦταν λοιπὸν δυνατόν γιὰ ἕναν Ἕλληνα νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴν ἀφθονία τοῦ πλούτου τῆς πραγματικότητας...” (ὁ.π., σ. 71).
27. J. Croissant, *Mélanges Desrousseaux*, 1937, σ. 100: οἱ ἀρχές εἶναι “οἱ ὄντολογικὲς βάσεις τῆς δόξας”.

ΣτΕ.: Ἡ ἀπόδοση τῶν ἀρχαίων χωρίων πού περιέχονται στό ἄρθρο ἔγινε μέ βάση τὴ δεσμευτικὴ γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα μετάφρασή τους ἀπὸ τὸν συγγραφέα καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκλίνει σέ μερικά σημεῖα ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Ε. Ν. Ρούσσου πού δημοσιεύεται σ’ αὐτὸ τὸ τεύχος.